

Anna Reynvaan, een Nederlandse Nightingale (1844-1920)

Deze lezing is gehouden ter introductie van de eerste Anna Reynvaanlezing op 9-6-1999 te Amsterdam. De lezing is gehouden door Nannie Wiegman, verpleegkundige (n.p) en historica. De tekst is ongewijzigd vergeleken bij 1999. Bij gebruik de auteur vermelden.

© Nannie Wiegman

"Het was middernacht. De zware deur van het grote patriciërshuis in de deftige Amsterdamse Doelenstraat ging zacht kermend open. Er achter stonden twee gedaanten in witte nachtjaponnen die het knersen van de deur zoveel mogelijk beperkten door hem o zo langzaam te sluiten achter de in het zwart geklede vrouw, die op dit ongewone uur het huis verliet. Ook de zware deurkettingen hielden zij in bedwang. Zo sloop Anna Reynvaan omstreeks 1880 elke nacht het ouderlijk huis uit, daarbij trouw geholpen door haar jongere zusters, om haar nachtdienst als verpleegster te gaan vervullen in het Burgerziekenhuis".¹

Met dit beeld van Anna Reynvaan zijn verpleegkundigen lange tijd opgeleid. Zo leerden ze hoe Anna Reynvaan rigoureuus de hervormingen in de gasthuisverpleging aanpakte en daarmee de meest bekende verpleegster uit de negentiende eeuw werd. Het strijdbare beeld van Anna Reynvaan kan zonder moeite met vele voorbeelden aangevuld worden. Zo werd ze bijvoorbeeld regelmatig bedreigd door het oude gasthuispersoneel, maar begaf ze zich toch "met angstig kloppend hart, geheel alleen, bij stikdonkere duisternis en zonder andere verlichting dan die van een kleine handlantaarn [...] naar een afgelegen barak niettegenstaande de ontvangst van ruw en platgestelde dreigbrieven, die haar in vage termen hadden gewaarschuwd, voor het verschrikkelijke dat haar te wachten stond, indien zij het waagde te komen".² Maar Anna Reynvaan zette door, zo gaat het verhaal, want ze was vastbesloten de gasthuisverpleging op een hoger peil te brengen.

Het is dus duidelijk dat Anna Reynvaan zich in vele opzichten verdienstelijk gemaakt heeft voor de modernisering van het verpleegkundig beroep: ze haalde tussen 1884 en 1896 energiek de bezem door de zalen van het Amsterdamse Buiten Gasthuis, een van de voorlopers van het huidige Academisch Medisch Centrum. Ze maakte korte metten met de slechte verpleging daar, werkte de liefdeloze meiden en knechten eruit en verving ze door een beschaafd corps verpleegsters, compleet met uniform. Ze zorgde ervoor dat deze vrouwen een opleiding in het verplegen kregen en was zelf de spil van deze praktische opleiding. Reynvaan introduceerde hiermee de professionele ziekenverpleging in de gasthuizen, zette een opleiding op touw en was de eerste verpleegkundig-directrice van Nederland. Na haar vertrek uit het Buiten Gasthuis in 1896 was ze nog lid van tal van organisaties op het gebied van de ziekenverpleging. Vanwege al deze activiteiten wordt Anna Reynvaan de pionier van de professionele verpleegkunde in Nederland genoemd.

De vraag of dit beeld van Anna Reynvaan klopt, is nooit een punt van discussie geweest. In deze lezing zal ik dit beeld aan de hand van de volgende drie vragen nader analyseren. Om te beginnen moeten we ons afvragen waarom Anna Reynvaan de keuze voor de gasthuisverpleging maakte. Vervolgens staat de vraag centraal of we Anna Reynvaan op basis van haar activiteiten de Nederlandse Florence Nightingale kunnen noemen. En tenslotte zal ik laten zien hoe het beeld van Anna Reynvaan als grondlegster van de moderne verpleging tot stand gekomen is.

Johanna Pauline Reynvaan, Anna voor intimi, leefde van 1844 tot 1920. Ze groeide op in de kringen van de hoge burgerij, temidden van rijtuigen, huishoudelijk personeel en gouvernantes. In haar milieu bestond er een scherpe scheiding tussen een mannen- en een vrouwenwereld. Jongens werden opgevoed voor de buitenwereld, de politiek of de handel. Meisjes moesten zich beheersen, leerden goede manieren, klavecimbel spelen en borduren en werden voorbereid op het huwelijk. Eenmaal getrouwd werd van hen verwacht dat ze kinderen baarden, goede moeders en opvoeders werden en het gezinsle-

ven in stand hielden. Het was in die tijd volstrekt ongepast dat vrouwen, beschaafde vrouwen wel te verstaan, zich op het terrein van de man, de buitenwereld dus, begaven.³ De enige activiteit die aan vrouwen uit deze stand oogluikend werd toegestaan, was het bedrijven van liefdadigheid. En hier lag een kans voor vrouwen om in contact te komen met de buitenwereld. Het gewone volk, dat immers lui en losbandig was, moest heropgevoed worden, een zinvolle taak voor de bevoorrechte klasse. En dus stortten beschaafde dames, die beschikten over veel vrije tijd, personeel en middelen, zich gedurende de hele negentiende eeuw massaal op de liefdadigheid om zo een bijdrage te leveren aan de opbouw van een deugdzame natie. Burgervrouwen, die niet het geluk hadden een geschikt huwelijk te sluiten, - en aan het eind van de negentiende eeuw was er een groot vrouwenoverschot in Nederland - gingen een trieste toekomst tegemoet. Zonder eigen inkomen, zonder juridische status en zonder het aanzien van het moederschap waren ze maatschappelijk uiterst kwetsbaar. Omdat ze niet buiten de deur mochten werken, bleven ze lang thuis wonen en tot hun dood financieel afhankelijk van vaders en broers.

Ook Anna Reynvaan was zo'n 'oude vrijster'. Toen ze in 1884 de positie van adjunct-directrice in het Buiten Gasthuis aangeboden kreeg, was ze immers al 39. Kijken we nu naar datgene wat Anna Reynvaan in het Buiten Gasthuis tot stand bracht, dan past die activiteit precies in de traditie, waarin ze was opgevoed. Ze zag het als een opdracht om de onbeschaafde gasthuisbewoners, maar ook het vloekende gasthuispersoneel opnieuw op te voeden. Ze wilde beschaving brengen daar waar die ontbrak en orde daar waar wanorde heerste. En dus verving ze het ruwe personeel door beschaafde dames, introduceerde ze uniforme kleding voor de zieken en schiep ze een huiselijke omgeving voor de patiënten door bijvoorbeeld planten en boeken op de zalen te zetten. Met als toppunt van gezelligheid een kanarie in een kooitje. Ze ging in het Buiten Gasthuis te werk zoals ze dat van huis uit gewend was: het gasthuis werd georganiseerd volgens het principe van een groot burgerlijk huishouden, waar orde, regelmaat, overleg met bedienden en een zuinig huishoudboekje van belang waren.

Wanneer we ons dus afvragen waarom Anna Reynvaan ervoor koos om de gasthuisverpleging te hervormen, kunnen we haar allerlei verborgen eigenschappen toedichten. En in de literatuur over haar wordt dat ook gedaan. Zo zou ze een geboren verpleegster zijn geweest met een natuurlijke aanleg voor verzorgen, want "als bij ingeving gevoelde zij, dat daar hare ware roeping lag".⁴ Kijken we echter naar Reynvaans sociale achtergrond, dan was wat ze deed weliswaar bijzonder, maar in die tijd zeker niet ongebruikelijk. Dergelijke liefdadigheidsactiviteiten pasten volledig in de context van haar milieu op dat moment.⁵ In de protestantse Diaconessenhuizen in Utrecht en Den Haag werkten bijvoorbeeld Henriëtte Swellengrebel en Sara Katharina de Bronovo, dames van zeer beschaafde komaf, vanuit dezelfde sociale gedrevenheid. Daarmee is Reynvaans werk niet minder waard geworden, maar wordt het wel ontdaan van het idealistische aureool waarmee het tot nu toe wordt omgeven.

De tweede vraag, die we ons moeten stellen is of we Anna Reynvaan op basis van haar bijdrage aan de beroepsverpleging 'onze' Nederlandse Florence Nightingale mogen noemen. En het valt niet te ontkennen, de overeenkomst tussen Nightingale en Reynvaan is frappant.⁶ Beide vrouwen leefden voor het grootste deel in de 19de eeuw, - Florence Nightingale overigens wat eerder, namelijk van 1820 tot 1910 -, kwamen uit eenzelfde nest, bleven ongehuwd, kozen op latere leeftijd tegen de zin van hun familie, zo gaat het verhaal althans, voor het werken in de verpleging. En van beide heldinnen wordt verteld dat ze bij nacht en ontij, slechts gewapend met een klein olielampje, over duistere ziekenzalen slopen.

Van Nightingale weten we verder hoe ze over de verpleging dacht. Ze zette in 1859 haar visie uiteen in een boekje dat wereldwijd een bestseller werd.⁷ In 1860 zag ze haar werk bekroond met de start van de eerste ziekenhuisopleiding voor beschaafde verpleegsters aan het Londense St. Thomas Hospital. In dit opleidingsstelsel, dat helemaal volgens het Nightingale-principe was opgezet, speelde met name de directrice of matron een belangrijke rol. Zij was de spil van het hele opleidingsgebeuren en de cruciale bemiddelaar tussen artsen en ziekenhuisdirecties aan de ene kant en de 'gewone' verpleegster op zaal aan de andere kant. Dit Nightingale-opleidingsstelsel werd in binnen- en buitenland enorm populair. En

het is op basis van dit gedachtegoed dat Florence Nightingale zich grondlegster van de moderne ziekenverpleging mag noemen.

Wanneer we de rol van Anna Reynvaan bij de ontwikkelingen van de Nederlandse verpleging bekijken, dan lijkt er dus, althans op basis van het beeld dat we van haar hebben, reden genoeg te zijn om haar de Nederlandse Nightingale te noemen. Bij nader inzien moeten we echter constateren dat Reynvaans invloed op de verpleging op een aantal punten beduidend anders is geweest dan die van Nightingale.

Aan de hand van twee voorbeelden zal ik dat toelichten.

Om te beginnen waren Nightingale's activiteiten erop gericht om de Algemene Ziekenverpleging, tot voor kort A-verpleging genoemd, te moderniseren. Anna Reynvaans werk daarentegen speelde zich in eerste instantie vooral af op het terrein van de krankzinnigenverpleging, de B-verpleging dus. Toen Reynvaan in 1884 namelijk het Buiten Gasthuis betrad, bestond de patiëntenpopulatie voornamelijk uit krankzinnigen, zenuwlijders, dronkzuchtigen en besmettelijke zieken. En tot ongeveer 1900 zou dat zo blijven. Zelfs de opening van het Wilhelmina Gasthuis in 1893, bedoeld ter vervanging van het verouderde Buiten Gasthuis, bracht voorlopig geen merkbare verandering in de samenstelling van de patiëntenpopulatie.⁸ De meeste mensen bleven vooralsnog vooral afkomstig uit de laagste sociale lagen van de bevolking.

Toen Reynvaan haar intrek nam in de sombere gebouwen van het Buiten Gasthuis was er net een beweging op gang gekomen, die de psychiatrie meer dan voorheen als een wetenschappelijke discipline opvatte. Daarbij paste de gedachte dat krankzinnigheid en geestesziekten te genezen waren. Hiermee gepaard ging een nieuwe visie op de verpleging van krankzinnigen.⁹ De arts Jacob van Deventer was een fervent aanhanger van deze moderne B-verpleging. Hij vond dat beschaafde vrouwen die verpleging op zich moesten nemen en trachtte het systeem vanaf 1878 in het Buiten Gasthuis te introduceren. In eerste instantie nam zijn vrouw Antonia Stelling, ook een dame van beschaafde huize, die taak op zich. Zij was degene die tot de komst van Reynvaan het voortouw nam bij de reorganisatie. Haar pogingen het gasthuispersoneel te overtuigen van de idee dat krankzinnigen ook recht hadden op een menswaardige verzorging, zijn dan ook minstens even heroïsch als die van Reynvaan enige jaren later. Van Deventer, eenmaal geneesheer-directeur geworden, nam Anna Reynvaan in dienst om het nieuwe systeem definitief in te voeren. Hij koos haar daarbij niet alleen uit vanwege haar sociale afkomst, maar ook omdat ze over het Witte Kruisdiploma, het enige verpleegstersdiploma in die tijd, beschikte. Reynvaan had in 1880 dit diploma gehaald. Op grond daarvan had ze ervaring met het verplegen van somatische zieken. En dat kwam goed van pas bij de nieuwe behandelingsmethode van krankzinnigen, de zogenaamde bed- en badverpleging. Reynvaan was dus de geschikte persoon om in het Buiten Gasthuis de fakkel van Antonia Stelling, zelf nog geen verpleegster, over te nemen. Jaren later, toen Van Deventer directeur was in het krankzinnigengesticht Meerenberg, zag Antonia Stelling haar kans schoon. Ze haalde in 1893 als een van de eerste kandidaten het diploma voor krankzinnigenverpleegster en slaagde erin om alsnog op Meerenberg een onuitwisbaar stempel op de opleiding voor krankzinnigenverpleegsters te drukken.

Het tweede voorbeeld waaruit blijkt dat Reynvaans invloed op de verpleging een andere is geweest dan die van Florence Nightingale, ligt op het terrein van haar positie als directrice. Bekend is dat de Engelse directrices onder leiding van Nightingale een belangrijke rol bij de verpleegstersopleiding speelden.¹⁰ Niet voor niets waren zij degenen die in 1899 de International Council of Nurses (ICN) oprichtten. Ze bemoeiden zich met de inhoud van de opleiding, met de samenstelling van het curriculum en schreven de bijbehorende tekstboeken. Deze directrices, die de verpleegsters selecteerden en ontsloegen, waren zich bewust van de kwetsbare positie van de leerling-verpleegster in de ziekenhuisorganisatie. Daarom steunden ze 'hun' verpleegsters door dik en dun en kozen bij arbeidsconflicten vaak hun kant.

In Nederland waren de directrices uit een ander hout gesneden.¹¹ Afkomstig uit dezelfde sociale kringen als de meeste medici werkten ze zij aan zij met hen om de verpleging een beschaafder aanzien te geven. Vanuit deze positie kozen ze bij conflicten niet de kant van de verpleegsters, maar eerder die van de geneesheer-directeuren. En die waren over het algemeen heel tevreden over deze dames-directrices. Ze

waren goedkoop, - in de meeste gevallen vroegen ze geen salaris -, en solidair. Anna Reynvaan, die als eerste verpleegkundig-directrice de spits moest afbijten, was bijvoorbeeld ook te beschaafd om het op conflicten aan te laten komen. Opgevoed met de wetenschap dat het mannelijk geslacht het altijd bij het rechte eind had, leunde ze zwaar op de mening van de artsen. In alles was dat merkbaar. Zo legde ze vanaf 1890 al haar publikaties in het Maandblad voor Ziekenverpleging (het huidige Tijdschrift voor Ziekenverpleging), die verschenen onder het kopje 'Practische wenken', altijd eerst aan Jacob van Deventer voor. Deze vorm van censuur vond Van Deventer heel vanzelfsprekend, want hun verhouding was van dien aard, dat "de te behandelen onderwerpen steeds vooraf een punt van gemeenschappelijke bespreking" waren.¹² Ook haar enige boekje, waarin ze haar ideeën over de gasthuisverpleging uiteenzet, droeg ze op aan Jacob van Deventer.¹³ Het vertrek van de charismatische Van Deventer in 1892 naar Meerenberg betreurde ze dan ook zeer.

Aan de ene kant was er dus een grote mate van samenwerking en vertrouwen tussen de eerste generatie directrices en artsen. Anderzijds heeft juist deze samenwerking veel constructieve plannen van de vroege directrices in de kiem gesmoord. Ook Anna Reynvaan was niet in staat om haar ideeën duidelijker over het voetlicht te brengen. Zo was zij bijvoorbeeld, samen met Jeltje de Bosch Kemper, het brein achter het plan om een groot verplegingscongres te organiseren. Deze 'Samenkomst van Belangstellenden in Ziekenverpleging' vond in 1892 in Amsterdam plaats en was, volgens de media althans, een daverend succes. Maar wie de verslagen van de vele voorbesprekingen leest, waarbij zaken als de opleiding en het examen van de verpleegsters aan de orde kwamen, valt het op dat Anna Reynvaan wel aanwezig was, maar nooit het woord voerde. Evenmin greep ze de gelegenheid aan om bijvoorbeeld tijdens dit congres door middel van een lezing haar visie op verpleging te ventileren. En dat was toch opmerkelijk. Want een jaar later, in 1893, hielden op eenzelfde soort congres in Chicago meer dan 25 directrices uit de hele wereld een lezing over de problemen in het snel groeiende verpleegstersberoep.¹⁴ En de Nederlandse verpleging? Die werd toen vertegenwoordigd door de ambitieuze arts Eduard Stumpff, de jonge geneesheer-directeur van het Binnen Gasthuis. In zijn lezing geeft hij weliswaar hoog op van de Amsterdamse verpleegstersopleiding, maar hij rept met geen woord over de rol van Anna Reynvaan daarin.¹⁵ En dat terwijl ze in die tijd toch in zijn nabije omgeving werkzaam was. Het was een duidelijk teken van het feit dat de medische stand in Nederland op dat moment de ontwikkelingen in het prille verpleegstersberoep sterk bepaalde. En dat kon Anna Reynvaan, die zelf deel uitmaakte van die ontwikkeling, niet tegenhouden.

Hoewel Anna Reynvaan dus een bijzondere positie had als eerste verpleegkundig directrice van Nederland, heeft ze die positie niet uitgebuit. Ze zat bijvoorbeeld wel in allerlei besturen, waarvan die van de Nederlandsche Bond voor Ziekenverpleging (1893) de bekendste is, maar een echte propagandiste voor het beroep is ze nooit geworden. Zo schitterde ze bijvoorbeeld door afwezigheid bij de Nationale Tentoonstelling voor Vrouwenarbeid, die in 1898 in Den Haag gehouden werd. Dit evenement, op touw gezet door de vrouwenbeweging, was bedoeld om te laten zien welke interessante beroepen vrouwen allemaal hadden. De congrescommissie van de tentoonstelling wilde ook het beroep van ziekenverpleegster aan de buitenwereld presenteren als een nieuw beroep voor vrouwen. Het kostte echter grote moeite om iemand uit de verplegingswereld te vinden die mee wilde werken.¹⁶ Natuurlijk wendde men zich in eerste instantie tot Anna Reynvaan, maar die bleef ondanks herhaaldelijk aandringen, weigeren. Hoewel ze dat argument zelf niet gebruikte, had ze waarschijnlijk geen zin om in een adem met de feministische vrouwenbeweging van dat moment geassocieerd te worden. Ze schreef de congrescommissie een beleefd briefje terug, waarin ze meedeelde dat ze onmogelijk aanwezig kon zijn omdat ze aanwezig moest zijn bij een kinderpartijtje van haar jongste broer.¹⁷ Uiteindelijk zou dr. J. Kuyper, de opvolger van Van Deventer in het Wilhelmina Gasthuis, de openingslezing op de tentoonstelling houden. Anna Reynvaan had hiermee opnieuw de kans laten lopen om het beroep van de professionele verpleegster te promoten. Toen ze een jaar later, in 1899, presidente werd van de 'Bond van Directrices en Adjunct-Directrices' greep ze de gelegenheid evenmin aan om deze club uit te laten groeien tot een levenskrachtige organisatie. De bijeenkomsten kenden vooral een hoog gezelligheidsge-

halte.

Op grond van bovengenoemde argumenten kunnen we vaststellen dat Anna Reynvaan een belangrijke pionier is geweest, maar dat ze niet de uitstraling heeft gehad van een Florence Nightingale. Die conclusie werpt vervolgens meteen de vraag op wie die rol van voortrekker in de Nederlandse verpleging dan wel vervuld heeft. En dan blijkt dat er een opvallend verschil is aan te wijzen met de Angelsaksische verpleging. In Nederland werd de modernisering in de verpleging namelijk niet door één krachtige persoon, maar door een hele groep vrouwen gedragen. De hervormingsperiode duurde van 1875 tot 1900. Uit deze beweging kwam de eerste generatie *directrices à la Reynvaan* voort. Zij waren degenen die de modernisering van de verpleging op touw zetten en de hervorming van de gasthuisverpleging doorvoerden. In dezelfde periode waarin Antonia Stelling en Anna Reynvaan werkten, waren bijvoorbeeld dames als *freule Jeltje de Bosch Kemper* en *Judith Lodewijk Wertheim* (Witte Kruis), *Voltera van Rees* (Burgerziekenhuis) en de baronessen *Ida Rogalla von Bieberstein* en *Van Lynden* (Binnen Gasthuis) in Amsterdam, *freule Teding van Berkhout* in Haarlem en *Bertha Vos* in Middelburg werkzaam om door middel van een beschavingsoffensief de ziekenverpleging op een hoger peil te brengen. Op zoek naar een vergelijkbare figuur als Florence Nightingale voor de Nederlandse verpleging mogen deze vrouwen zich als groep de 'Nederlandse Nightingale's' noemen.

Hoe komt het nu, en hierbij kom ik bij mijn laatste vraag, dat het beeld van Anna Reynvaan als de grote pionier van de verpleging zo tot stand is gekomen? Om te beginnen heeft Reynvaan zelf daaraan bijgedragen in haar roman, in haar columns en in haar artikelen in het Maandblad voor Ziekenverpleging. Maar in die bijdragen gaat ze zich niet te buiten aan zelfverheerlijking. Nergens claimt ze bijvoorbeeld de pioniersrol voor de A-verpleging. Haarfijn laat ze merken dat ze vooral ervaring heeft op het gebied van de verpleging van krankzinnigen, want "juist de invloed van de beschaafde vrouw kan in die kleine maatschappij, in dat gestichtsleven zoo onnoemelijk veel ten goede werken, [...] daar waar het schoonste wat de mensch bezit, "zijn geest" tijdelijk of voor immer aan banden is gelegd".¹⁸

Was Reynvaan dus uiterst bescheiden over zichzelf, ook haar tijdgenoten putten zich niet uit in lofredes. Wie bijvoorbeeld de leerboeken voor de verpleging uit die tijd bekijkt, - in de meeste gevallen geschreven door medici -, vindt altijd wel een verwijzing naar Florence Nightingale, maar nooit naar Anna Reynvaan. Zelfs de eerste handboeken geschreven door bekende verpleegsters als *Lientje de Bussy Kruysse*, notabene Reynvaans opvolgster in het *Wilhelmina Gasthuis* of *Frederike Meijboom*, reppen niet over de daden van Reynvaan.¹⁹

Waar de geschiedschrijving over Anna Reynvaan geëxalteerde vormen begint aan te nemen, is met de biografie van *Johanna Naber* over *Jeltje de Bosch Kemper* in 1918.²⁰ *Naber*, feministe en historica, was vlak na de dood van *Jeltje de Bosch Kemper* in 1916 door een commissie, waarin overigens ook Anna Reynvaan zat, gevraagd haar levensverhaal te schrijven. *Johanna Naber* en *Jeltje de Bosch Kemper* hadden elkaar goed gekend en hoewel niet van harte, nam *Naber* deze taak op zich.²¹ Het was *Johanna Nabers* heroïsche schrijfstijl, erop gericht om als feministisch historica vrouwen aan de vergetelheid te onttrekken, die het beeld van Anna Reynvaan de hoogte in stuwde. Na Reynvaans overlijden in 1920 wordt de verheerlijking voortgezet door *C. H. Vernède* in Geschiedenis der Ziekenverpleging uit 1927. Zij neemt de beschrijvingen van *Naber* over, aangevuld met een eigen interpretatie en voorzien van nieuwe beelden van Reynvaan. Een dergelijke verheerlijking was overigens in de verpleging gebruikelijk.²² Aan de vooravond van de professionalisering had het jonge verpleegstersberoep er grote behoefte aan zich te identificeren met de daden van spraakmakende verpleegsters. En *Vernède's* geschiedenisboek, dat vol staat met heldhaftige verhalen van dappere verpleegsters, was daarbij een geliefd hulpmiddel. Het werd tot ver in de jaren zestig van de twintigste eeuw gebruikt in het verpleegkundig onderwijs. En toen bevatte het curriculum nog zeker 15 uur geschiedenis per jaar! Alle auteurs die na 1960 de verpleegkundige geschiedenis beschreven, gaven vervolgens weer een eigen interpretatie van het beeld dat *Naber* en *Vernède* van Anna Reynvaan gecreëerd hadden.²³ En zo ging het beeld van Anna Reynvaan als de baanbrekende pionier van de verpleging een eigen leven leiden, een beeld dat zich vervolgens maar moeilijk liet verifiëren.

Concluderend kunnen we vaststellen dat de figuur van Anna Reynvaan voor de ontwikkeling van het verpleegkundig beroep van onschatbare betekenis is geweest. Ze heeft ongewild een rol vervuld, die gedurende het moeizame professionaliseringsproces van het verpleegkundig beroep van vitaal belang was. Zij was degene naar wie verpleegsters konden opkijken en aan wie men zelfvertrouwen kon ontleenen. Op weg naar het jaar 2000 heeft de verpleegkundige beroepsgroep dergelijke identificatiefiguren niet meer nodig. Met een nieuw opleidingsstelsel, een eigen tuchtrecht, een bruisend informatiecentrum en binnenkort een eigen historisch documentatiecentrum annex museum is de beroepsgroep volwassen geworden. Dat betekent dat ze kritisch en trots terug mag kijken op het eigen verleden. En dat betekent ook dat de behoefte aan beeldvorming en mythes overbodig is geworden.

En daarom is het terecht dat er een Anna Reynvaanlezing in het leven is geroepen. Want daarmee eren we die eerste groep beschaafde dames, voor wie verplegen vooral nog een roeping was. Na hen, vanaf 1900, werd de fakkel overgenomen door een tweede generatie directrices. Mondige verpleegsters als Lientje de Bussy Kruysse, Frederike Meijboom, Aafke Gesina van Hulst of Jeanne van Lanschot Hubrecht, die veel bewuster dan hun voorgangers bezig waren met de beroepsvorming en de beroepsorganisaties. En de figuur van Anna Reynvaan? Die moeten we gewoon blijven koesteren vanwege alles wat ze voor de verpleging betekend heeft, want ook mythes hebben voor de ontwikkeling van een beroep een belangrijke functie.

NOTEN

1.M. van Brink-Poort, Anna Reynvaan, 1844-1920 (Amsterdam,1963) 3.

2.C.H. Vernède, Geschiedenis der Ziekenverpleging (Haarlem, 1927) 371.

3.Ulla Jansz, Denken over sekse in de eerste feministische golf (Amsterdam, 1990) 35-70.

4.J.W.A. Naber, Het leven en werken van Jeltje de Bosch Kemper (Haarlem, 1918) 100, verder met name hierin hoofdstuk V: 'De organisatie der Ziekenverpleging'.

5.F. de Haan en R. van der Heide, 'Vrouwen-Vereenigingen, Dames-Comité's en feministen. De zorg van vrouwen voor vrouwelijke gevangenen in de negentiende eeuw' in Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis 23 (1997) 3, p. 278-312.

6.Zie voor de overweldigende hoeveelheid literatuur die nog steeds over Nightingale verschijnt bijvoorbeeld: V. Bullough ed. Florence Nightingale and her era. A collection of new scholarship (New York, 1990).

7.F. Nightingale, Notes on nursing. What it is and what it is not (London, 1859). De Nederlandse vertaling Over ziekenverpleging. Wat men, om de herstelling te bevorderen, te doen en te vermijden heeft, verscheen in 1862 van de hand van Anna Dorothee van der Tholl en beleefde in 1863 nog een herdruk.

8.Voor deze informatie verwijs ik naar publicatie over de Amsterdamse gasthuizen van dr. A. Mooij.

9.G. Boschma, 'Naar een professionele psychiatrie (1884-1918)' in J. Vijselaar, red. Gesticht in de duinen. De geschiedenis van de provinciale psychiatrische ziekenhuizen van Noord-Holland van 1849 tot 1994

(Hilversum, 1997) 91-122.

10. Zie voor een biografie van een aantal van deze directrices S. McGann, The Battle of the Nurses. A study of eight women who influenced the development of professional nursing, 1880-1930 (London, 1992)

11. N. Wiegman, 'Gij completeert zijn arbeid'. Over de professionalisering van het verpleegkundig beroep (1880-1925) in Tijdschrift voor de Geschiedenis der Geneeskunde, Wiskunde, Natuurwetenschappen en Techniek 19 (1996) 296-312.

12. Maandblad voor Ziekenverpleging (1891) 11, p 4.

13. J.P. Reynvaan, Zuster Clara. Schetsen uit het leven eener verpleegster in een stedelijk gasthuis (Amsterdam, 1892) voorwoord.

14. J. S. Billings ed., Hospitals, dispensaries and nursing (Baltimore, 1894), zie table of contents.

15. E. Stumpff, 'The Hospital Care of the Sick and the Training of Nurses at Amsterdam' in Billings, Hospitals, 391-404.

16. N. Wiegman, 'De verpleegster zij in de eerste plaats vrouw van karakter. Ziekenverpleging als vrouwenzaak (1898-1998)' in R. van Daalen en M. Gijswijt-Hofstra, Gezond en wel. Vrouwen en de zorg voor gezondheid in de twintigste eeuw (Amsterdam, 1998) 125-140.

17. Brief van J. P. Reynvaan. IIAV, inv.nr. 124a.

18. J.P. Reynvaan, 'Hoe de Nederlandsche vrouw haar taak als zieken-verpleegster opvat' in Maandblad voor Ziekenverpleging 1 (1891) 9, p. 8-10.

19. L. de Bussy-Kruysse, Ziekenverpleging. Practische en ethische wenken (Amsterdam, 1910) en F. Meyboom, Lessen aan leerling-verpleegsters (Rotterdam, 1912).

20. Zie noot 4, Naber, Het Leven.

21. M. Grever, Strijd tegen de stilte. Johanna Naber (1859-1941) en de vrouwenstem in de geschiedenis (Hilversum, 1994) 190-193.

22. Op dezelfde manier is bijvoorbeeld ook het grootste gedeelte van de Nightingale mythe vlak na haar dood ontstaan. Zie M. Baly, The Nightingale nurses: the myth and the reality in C. Maggs, ed. Nursing history: the state of the art, 33-59.

23. Zie bijvoorbeeld het werk van M. van Brink-Poort, Anna Reynvaan, 1844-1920 (1963), A. Querido, Het Wilhelmina Gasthuis. Geschiedenis en voorgeschiedenis (1966), C. Dane, Geschiedenis van de ziekenverpleging, A.P.M. van der Meij-de Leur, Van olie en wijn. Geschiedenis van verpleegkunde, geneeskunde en sociale zorg (1971) en vooral de grote invloed van M. van Brink-Poort, Anna Reynvaan. 100 jaar verpleegstersopleiding, AO-publicatie (1979).